

Steffen Rodes Regnskabsbog over Studehandel 1637—1650.

Af

ALBERT OLSEN.

Det kongelige Biblioteks gamle kongelige samling ejer en smuk gammel foliant i læderbind (dimens. 28,5 × 43,5 cm). Den er på circa 500 sider håndgjort papir. I Erikssens katalog over samlingen findes den anført som Nr. 992: Edvard Edwardsen: Bergens Beskrivelse i to Parter, indskrevet i en Regnskabsbog for en Øksenhandel af 1633¹. Ved en revision af håndskriftsamlingen blev frk. dr. phil. Ellen Jørgensen opmærksom på denne regnskabsbog og omtalte den til professor Arup, der så overlod mig at gi et referat af regnskabsbogens indhold.

Regnskabet optager håndskriftets første 69 blade. Hvert års regnskab fra 1637—50 består af indtil 5 blade, hvis venstre sider indeholder debetposterne, mens de højre har de tilsvarende creditposter. Dertil kommer for hvert år, undtagen for 1637, en statusopgørelse, der optager et blad. Mellem de beskrevne blade findes hist og her et ubeskrevet, vist bestemt til særligt regnskab over græsøksne. Midt i regnskabet for 1637 begynder en blyantspaginering. Håndskriftets første side, der oplyser om bogens bestemmelse, lyder: „Ochsen-Einkauffbuch, angefangen im Jahre A^o 1637. Worinne eingeschriben wirdt, was jährlich an Ochsen eingekauft und wor dieselben wieder vorhandeleitt, was darann gewonnen oder vorlohrenn wirdt. Hirzu wolle der liebe

¹ er 1637.

barmhertzige Gott seinen reichen Segen mildichleich vorleihenn, vor boese Kaufleute bewahrenn und in guter Gesuntheit und guten Wollstande endigenn lassenn“. De første års regnskaber står både i anlæg og udførelse i kaligrafisk henseende højt, de sidste års regnskaber er der derimod ikke ofret meget arbejde på, de er ofte meget sjusket udførte. De første års regnskaber har øverst på debetsiderne: „Im Nahmen Gottes in Schonen (Seelandt, Fünen, Judtlandt) gekauft“ og på creditsiderne „und wiederumb bezahlet“. Derefter følger på alle debetsiderne en fortegnelse over på hvilke gårde og af hvem, øksnene er købt, mens creditsiderne gir oplysning om, når og på hvilken måde salderingerne har fundet sted. Statusopgørelsens debetsider meddeler hvilke udgifter, der er påløbet mellem køb og salg, d. e. øksentoid, fragt, foderpenge, iærepeng e. c. Specifikationerne er de enkelte år meget forskellige, kun nogle år gir nærmere oplysning om de enkelte udgiftsposter. Creditsiderne har navnene på de fleste af de købmænd, som købte studene og undertiden, hvor de er hjemmehørende, samt angivelse af hvormange øksne, der var gået tabt inden salget.

Regnskabsbogen angir ikke, hvem den har tilhørt, men det er ikke vanskeligt at paavise dens ejer.

25. febr. 1636 anmoder kongen rentemestrene om oplysning angående resultatet af deres forhandlinger med Steffen Rode om at tage øksnene på Tåsinge og Skinnerup som betaling¹. 1636 fik denne da øksnene der², 1637 fik han ligeledes øksnene sammesteds³. Regnskabet udviser 1637 opkøb af øksne på Tåsinge og Skinnerup. 18. jan. 1640 fik Tyge Brahe befaling til at overlade Marie, afgangens Steffen Rodes, øksnene på Wallø, befalingsmanden skulde så ha pengene refunderet på rentekammeret „aff hvis vi er fornefnte afgangens Staffen Rodis arfuinger skyldig“. Henning Walckendorf på Tåsinge og Sten Bilde på Dalum fik en lignende ordre og Korfits Ulfeldt meddelelse om, at Marie

¹ Sjæll. Tegn. 1636 ²⁵/₂.

² Bricka og Fridericia: Kristian 4.s egenhændige Breve 36 (cit. B. & F.).

³ B. & F. 138.

Rode for rimelig betaling måtte få øksne hos lensmændene og på kronens gårde i Skåne, paa Sjælland og Fyen¹. Regnskabet udviser opkøb alle de nævnte steder. Desuden refereres flere steder til rentekammeret. Rentemesterregnskabet har 1643 herom: den 27. Februari haffuer Marie affgangen Steffen Rodis indlagt och offuer giffuen K. M. Rentekammer hendis register och Fortegnelse Anlangende hvis øxen hun fik på Kronens Gaarde och læhn². Men desuden findes blandt Assens toldregnskaber de obligatoriske salgssedler, der skulde fremlægges fra de adels- og krongårde, hvor øksnene havde været staldet³ samt Steffen Rodes afregninger med kronen, deriblandt en fortegnelse over øsenkøbet i en del år⁴. Regnskabsbogen har altså tilhørt Steffen Rode og hans enke Marie Rode.

Steffen Rode, handelshusets grundlægger, var født i Lübeck 31. decbr. 1587⁵. En tid har han været handels-tjener hos en af Flensborgs betydeligste købmænd, Anders Olufsen, der stod i handelsforbindelse med kongen. Endnu mens Steffen Rode tjente Anders Olufsen, er han kommet i forbindelse med kongen, idet han, første gang han omtales 1619, kaldes „Steffen Rohde, tjenendis Anders Oluffsen aff Flensborg“⁶. Han hade da af kongen fået overdraget en kommissionsforretning, idet han på sin rejse til Frankfurt am Main hade fået 2000 daler med, hvorfor han for kongen skulde købe „så megen goed Undtze Guld, Sølf och Silke, som forⁿ Pendinge kand forstreke“. Måske han på den tid har giftet sig med sin principals datter, Marie Olufsen af Flensborg⁷, og han har inden Juli 1620 etableret sig som købmand i København⁸. I København kom Steffen Rode tidligt til at indtage en anset stilling som en af byens

¹ Kbhvns. Dipl. V 222 (cit. K. D.).

² R. A. Rentemesterregnskab. Indtægt 248.

³ R. A. Bilag til Fortegnelse på de fra Assens udførte Øksner.

⁴ R. A. Steffen Rodes Enkes Afregninger.

⁵ Resenius: Inscriptiones Hafnienses 164 (cit. Resen).

⁶ R. A. Rentem. Udgift 318.

⁷ Resen 164.

⁸ R. A. Rentem. Udgift 57. 1622. Det nævnes, at han 1620 ²²/₇ har solgt kongen klæde og kramvarer som „borger udi Kjøbenhaffen“.

storkøbmænd. Hans hovedbranche var silke og klæde, men han har handlet med så godt som alle varer, med fineste silke og klædevarer, kniplinger, brokader etc. til stangjern, rug, vin og sild. Han hørte til de monopolbegunstigede købmænd, var således participant i klædekompagniet¹, medlem af det grønlandske kompagni² samt en af forvalterne for det japanske kompagni³. Dertil var han længe den største studehandler i Danmark, idet han alene de år, hvor hans indkøb af stude beløb sig til o. 2000, eksporterede o. $\frac{1}{18}$ af den samlede studeudførsel⁴. Af afregningerne og regnskabsbogen kan ses, at hans forretninger med kongen og hans studehandel enkelte år alene andrager 95,000 rigsdaler⁵, hans samlede omsætning må derfor ha været ialfald en del større, så den langt har overskredet en million i vore penge. Til 1626 boede han i Store Færgestræde⁶, men flyttede så til Højbrostræde, idet han af kongen købte den gård, som havde tilhørt fru Ellen Marsvin og en tid var blevet brugt til herberge. Denne gård var en af byens største og fornemste, kun 5 var pålignet en større grundskat end den⁷. Regnskabsbogen viser, at han stod i livlig forbindelse med en stor del af byens andre storkøbmænd, der nævnes Daniel Knap, Albert Behrens, Johan Bram, Jacob Madsen Dreyer, Hans Frick, Henrik Jensen, Rasmus Jensen o. f. Fra 1628, da hans forbindelse med kongen bliver fastere, kaldes han kongelig faktor, d. e. kommissionær, men hans forretninger med kongen har dog egenhandelens form. Steffen Rode var, som senere skal vises, en energisk købmand, og var samtidig en gudfrygtig mand, der altid handler „in Gottes Nahmen“, lige-

¹ K. D. I 495.

² Pontoppidan: *Origines Hafnienses* 361.

³ R. A. *Hans Havemans afregninger*.

⁴ *Fridericia: Adelsvældens sidste Dage* 77 (cit. *Fridericia*). Den samlede eksport var 1641 37,646 Stkr.

⁵ *Fridericia* regnede 1890 en rigsdalers købeværdi = 8 kr.

⁶ Oluf Nielsen: *Københavns Historie og Beskrivelse* IV 241.

⁷ R. A. *Regnskab på de skatter, som ved kgl. Missive er påbudt København*.

som han skænker den tyske St. Petrikirke et nyt alter¹. Man har grund til at formode, at livet i hans hjem har haft et ret fornemt præg, således kalder en af sønnerne sig François. Han havde mange børn, idet en afregning af 1656 nævner som arvinger: Christian Fabricius, dr. jur. et med.², gift med Else Rode † 1650, Anders, Frants, Steffen, Rudolph, Sofie og Margrete Rode, Magdalene, gift med købmand Cort Mercker, anden gang med professor Thomas Bartholin³, Anna, gift med renteskriver Anders Sørensen, Dorothea, gift med fyringsforvalter Peder Jensen Grove, anden gang med Hans Rostgård til Krogerup⁴, samt Mette Rode, gift med købmand Martin Pletius. Desuden var en datter død som ganske ung. 1638 dør Steffen Rode⁵, og forretningen føres videre af arvingerne. Det er Martin Pletius, som en tid har været den ledende, idet hans stilling i firmaet belyses af et brev, lensmanden på Helsingborg, Christoffer Ulfeldt, sender angående køb af nogle øksne. Han henvender sig desangående til Martin Pletius „Erlig och velagt Mannd, min synderlig goede ven gandsche venlig“ og begynder brevet „Kiere Morten Ples“⁶. Han har været Steffen Rodes handelstjener, ialfald fra 1636, idet han dette år har modtaget penge på rentekammeret på sin principals vegne, 1640 kaldes han Marie Rodes fuldmægtig⁷. Før Steffen Rodes død har han taget del i studehandelen, og det blir da ham, som afslutter forretningerne med rentekammeret på arvingernes vegne og også ordner øksenkøbet⁸. 1641 har han etableret sig som købmand⁹, men har endnu 1642 taget del i studehandelen for Rodes

¹ Fra Arkiv og Museum III 310.

² Carøe: Den danske Lægestand 136 (cit. Carøe).

³ Carøe 110.

⁴ Biogr. Lex. XIV, 345.

⁵ Pers. Tskr. I 205 (cit. P. T.).

⁶ Bilag til Assens.

⁷ R. A. Københavns lensregnskab. 1640.

⁸ R. A. Rentekammerets kontraktbøger. Han dør mellem ¹⁷/₇ og ¹⁸/₉ 1652.

⁹ B. & F. 1641 98 Anm. 1. Dette år solgte han for egen regning klæde og kramvarer til kongen.

arvinger. Efter at Martin Pletius har trukket sig helt tilbage, har Marie Rodes to handelstjenere Anders Olsen og Henning Leisen, sidstnævnte som hendes fuldmægtig¹, stået for studehandelen. Store dele af regnskabsbogen skyldes Henning Leisen — hans hånd kendes fra en afregning til rentekammeret — mens nogle af de første års regnskaber skyldes Steffen og Marie Rode (Durch meinen Diener Henning). Til firmaet knytter sig også et par kommissionærer, hvoraf den ene Herman Hase var rådmænd og købmand i Roskilde², den anden Henrik Pape fra Lund. Disse var en tid mellemmand mellem handelshuset og leverandørerne, senere besørger Henning Leisen og Anders Olsen alle forretningerne. 1650 dør Marie Rode³. Dermed ophører forretningen, men realisationen af „sterffueboet“ har dog tuget et par år, idet man 1652 sælger rug og sild til kongen⁴.

De fleste og største opkøb finder sted på kronens og adelens gårde⁵. Ved opkøbet er det først og fremmest

¹ R. A. Kontraktbog for 1643.

² R. A. Jordebog på det udlagte Godtzs 1650.

³ P. T. I 205.

⁴ R. A. Kontraktbog for 1652.

⁵ Der købt af Axel Ahrenfeld, Pernille Banners, Jochum & Sten Beck, Vincent Bille, Otto Brahe, Oluf Brockenhus, Kristian Bülow, Frederik og Jacob Grubbe, Laxmand Gyldenstjerne, Kristian Friis, Jørgen Hohendorf, Malte Juul, Otto Krafse, Margrethe Laxmand og hendes anden mand Achim von Bredow, Henrik Lindenow, Falke, Frants og Niels Lykke, Frederik Parsberg, Laurits og Henning Powich, Pors, Erik Quitsou, Henrik Ramel, Frederik Rantzau, Holger og Gunde Rosenkrans, Lise Rosensparre, Wenzel Rotkirch, Anna Skaugård, Tage Tott Ottesen, Otto Tott, Ebbe, Fleming, Christoffer, Laurits og Korfits Ulfeld, Korfits Ulfeld Mogensen, Knud Ulfeld til Hveringe og Knud Ulfeld til Svendstrup, Jørgen og Palle Urne, Iver og Jørgen Vind, Ellen Marsvin, Kristine Munk, Vibeke Kruse, Hans Ulrik Gylde-løve, grev Valdemar og kongen. Gårdene var: I Skåne: Bosjö, Laholm, Næsbyholm, Vandås, Herridsvad, Rögle, Biersgård, Borreby, Rønneholm, Øvidskloster, Valsö, Bøllerup, Bækkeskov, Krapperup, Boserup, Eriksholm, Malmöhus, Næs, Ovesholm, Helsingborg, Svendstrup; på Sjælland: Antvorskov, Vibygård, Førslev, Assendrup, Torbenfeld, Valbygård, Svenstrup, Snedinge, Vallø og Vester Vallø, Krogerup, Birkholm (Løvenborg), Lekkinge, Vindinge (Fiurendal), Favre-

forbindelserne, ikke gårdenes beliggenhed, som har været det bestemmende, man har ikke „strippet om“ og købt op, hvor det kunde træffe sig. Købet hos adel og lensmænd har været afsluttet god tid i forvejen, 1635 f. x. købtes øksnene allerede i december, ved andre køb viser kontraktbøgerne, at købet er blevet ordnet i januar eller februar. Øksnene skulde så afhentes, når andre købmænd drive, d. e. i marts, afsendelse af studene fra Assens fandt sted 21. marts. Dog fandt der foruden det store opkøb som regel et mindre sted i april.

På kronens ladegårde og lenene har Steffen Rode, Martin Pletius og Henning Leisen da udtaget de øksne, der var tjenlige — man forbeholdt sig undertiden ret til at „skyde“ et vist antal par — derefter har man klippet og brændt dem. Det synes, som om kongen har haft besvær med at få „gode staldferdige øksne“. 1621 klager han til 10 lensmænd over, at de øksne, de sender ham til ladegårdene, er så gamle, at de ikke vil tage mod foder¹, 1637 beordrer han lensmændene at købe øksne, som købmænd ikke har årsag at skyde, og denne befaling gentages oftere². Afslutningen af handelen er da heller ikke gået af uden vanskeligheder. 1636 og 1637 var der sygdom blandt kvæget, 1636 vil Steffen Rode derfor ikke ha de syge øksne på Børring, 1637 vil han ta øksnene på Antvorskov, der var „goedt Kiøbmandsgoedts“, men derimod ikke øksnene på Vordingborg, „de er mig intet tjenlig aff den Aarssage at die intet er forret som stall øxchne børr at werre“³, og en del var så syge, at de ikke kunde udstå rejsen.

holm, Beldringe, Lystager, Kbhns ladegård, Ibstrup, Esrom, Jungshoved, Egholm, Aggersvold, Harrested, Gisselfeld, Vognstrup, Roskilde-gård, Vemmetofte, Korsør slot, Saltø, Svanholm, Alslev, Gunderslevholm; på Fyen: Skinnerup (Ulriksholm), Dalum, Ellenborg, Lundeborg, Trellerup, Broholm, Holgård, Hellerup, Flintholm, Rantzauholm, Rødkilde, Harritslev, Tåsinge. I Jylland: Østergård, Bøvling, Høgsholt, Kabel, Nordgård samt Erik Quitzous og Korfits Ulfeldt Mogensens gårde. Desuden på Møen, Bornholm og Langeland.

¹ Sjæll. Tegn. 1621 ¹⁵/₈.

² Skånske Tegn. 1634 ⁷/₈, Sjæll. Tegn. 1634 ⁷/₈, 1636 ²⁰/₈.

³ Steffen Rodes indsigelse indlagt i kontraktbogen for 1637.

Prisen har også voldet vanskeligheder. 1635 skriver kongen til rentemestrene, at „dy Øxen betreffende, daa bør Staffen Rode at tage dem an for en redliig Priiss, Saframdt han wyll handle lenger med mig“¹. Det var ikke let for Steffen Rode at trykke prisen, idet kongen samtidig solgte til andre; 1633 f. x. fik Johan Bram 256 af kongens øksne, 1634 fik Steffen Rode 134 par, Henrik Rosenmeyer 128 par og det ostindiske kompagni 50². Desuden begynder nu de udenlandske opkøbere at trænge stærkere frem, dette gjorde det endnu vanskeligere at holde priserne nede.

Kongen var Steffen og Marie Rodes største leverandør, idet han en del år fik studene fra ladegårdene. Kongen interesserede sig meget for studehandel, og hans interesse viser sig i en række forordninger ladegårdene „anrørende“. 1621—25 skaffer han sig de øksne, han skal bruge, ved en kompliceret forsendelse af stude fra Skåne, Roskilde, Ringsted, Kallundborg, Holbæk og Tryggevælde, da det viser sig, at han langtfra kan få det antal stude i lenene, han havde beregnet; til ladegården i Vordingborg len skulde skaffes 550 stude, lensmanden kan kun skaffe 250. Samtidig opfordrer kongen lensmændene til at trykke priserne ved regelmæssigt at sende dem for få penge til opkøb af stude og påbyde dem at købe til „nøjeste“ pris. Resultatet blir da også, at bønderne på Sjælland ophører med at lægge stude til³, da de skulde tilbyde lensmanden eller deres herskab studene, før de solgte til andre og således var nødt til at sælge til den lave pris, der blev budt dem. For lettere at skaffe sig øksne, lægges stadig flere „studlinger“ til på Københavns ladegård, mens antallet af stude, der staldfodres på ladegårdene reduceres betydeligt. 1622 var f. x. i Vordingborg len 550, Antvorskov 300, Malmø 500, Frederiksborg og Abrahamstrup 620, Kronborg 280, 490 i Kbhn, 1633: 250 i Antvorskov, 315 i Malmø, 200 på Kronborg. Fra 1639 og i fyrreerne bortforpagtes den ene ladegård efter den anden (Beldringe, Lekkinge, Jungs-

¹ B. & F. 337.

² Kontraktbøger.

³ Fridericia. 96.

hoved, Hørsholm, Kbhns ladegård, Ibstrup, Faurholm, Frederiksberg og Abrahamstrup)¹, hvorved det antal af stude, kongen kan sælge, bliver betydeligt mindre. Dette er en af grundene til, at Marie Rodes studehandel fra 1643 er betydelig mindre end tiden før.

Dernæst var adelige store leverandører. På adelsgårdene var ofte op til 50 par stude på vinterfodring. Men i fyrrerne købte man på flere gårde øksne, borgerlige havde staldet. Fra 1623 havde borgerlige øksnekøbmænd, der „drive“ og „skibe“, fået tilladelse til at sætte øksne på vinterfodring på kronens og adelens ladegårde², flere og flere har vist efterhånden benyttet sig heraf, idet mange adelige, der økonomisk stod dårligt, ikke selv har kunnet købe græsøksne, men kun været foderværter for borgerlige. Blandt dem, Steffen Rodes enke købte af, var Rasmus Andersen, som staldede 66 par på Saltø, Rodes tidligere kommissionær Herman Hase, der sammen med flere andre staldede øksne på Egholm, Peder Nielsen Gad, herredsfoged i Bjeverskov herred og ridefoged på Gisselfeld³, der staldede 50 par på Bregentved, samt Tomas Brodersen, borgmester i Odense, der selv var øksnehandler⁴, og som leverede stude i Holsten. Dertil købte man af borgere, der staldede på eget indavlede foder, idet ingen ufri, ifølge forordning 25. juli 1623, måtte købe græsøksne udover, hvad de kunde stalde på eget indavlede foder⁵. Derved indskrænkedes borgeres studeopdræt betydeligt. Man søgte at komme uden om forbudet, f. x. ved at smugle øksnene over grænsen, da man ikke kunde komme gennem toldstederne, og da borgerne skulde tage seddel hos lensmanden paa, hvor mange øksne, de agtede at stalde, og fremlægge disse sedler på toldstederne for at få lov at udføre, for-

¹ Sjæll. Tegn. 1622 ¹²/₃, ²⁵/₅, 1623 ²⁶/₆, 1624 ²⁰/₇, ²³/₇, ²/₈, 1625 ²⁰/₇, 1633 ¹¹/₇, 1634 ⁷/₈, 1640 ⁶/₈ og Erslev: Danmark-Norges Len 1596—1660.

² Secher: Corpus Constitutionum 1623 ²⁵/₇ (cit. C. C.).

³ Om ham se min afhandling i Pers. Tidsskr. 7. R.

⁴ Sophie Brahes Regnskabsbog. Universitetsbiblioteket. Additamenta Nr. 4.

⁵ Ribe borgere dog undtagne. Se Kinch: Ribe Bys Historie II 821—29. Historisk Tidsskrift. 9. R. I.

falskes sedlerne, ved at forandre de romerske tal. Det påbydes så, at sedlerne skal skrives med „fulde“ bogstaver, ligesom man kommer uden om forordningen ved at købe foder til ens heste og køer og gi studene det indavlede foder. Kontrollen blir da efterhånden strængere, lensmanden skal ved Mortensdag visitere staldene, og kun de stude, der da var i stald, måtte udføres¹. Borgmestre og råd skulde hjælpe til at påse, at forordningerne overholdtes, en forordning, der vist ikke betød meget, da Kolding toldregnskaber 1643 viser, at en meget stor del af øksnekøbmændene og de borgere, der staldede på eget indavlede foder, netop var borgmestre og rådmænd². De borgerlige leverandører var gerne borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere, slots- eller toldskrivere, og hvad de staldede var forholdsvis lidt de fleste steder på Sjælland (1—4 par), anderledes i Jylland, hvor en del af borgerskabet drev større landbrug. Således var der 1643 i Jylland borgere, der havde 42 øksne på stald, og på Fyen var forholdet et lignende, en borgmesterenke i Nyborg hade således 48 på stald. En del af disse hade dog vist kun så mange stude, fordi de havde tiender i fæste³.

Desuden købte Marie Rode 15 par af præster samt en stud af en bonde. Bønderne var så godt som helt afskåret fra at få noget ud af studehandel ved de omtalte forordninger⁴, som de ikke kunde omgå ved at slagte studene,

¹ Om forordningerne se C. C. 1639 ⁸/₆, 1641 ²⁰/₁₁, 1643 ²⁷/₂ og 1647 ³¹/₇.

² Når en borgmester eller rådmand samtidig var tolder, var muligheden for omgåelse af recesserne særlig stor. Således kan f. x. ses, at tolderen i Middelfart, rådmand i byen Hans Auffdeiner 1645 ikke hade anmeldt sine øksne hos lensmanden og utalt ladet dem drive forbi lensmandens fuldmægtig ved toldstedet. Indkomne Breve i Danske Kancelli 1645 ²⁰/₆.

³ Se Kolding toldregnskab 1643, og bilag til Assens. Om borgere, der hade tiende i fæste se Hans Markussen i O. Fabricius: Horsens Beskrivelse og Jens Bertelsen i Fyenske Tegnelser 1629 ¹⁰/₁₂ samt Vedel-Simonsen: Odens Bys Historie 178.

⁴ 1604 og 1615 blev det forbudt bønder at sælge øksne til udlændinge. Forordningerne fra 1600—1650 er i virkeligheden kun en fortsættelse af, hvad der allerede var begyndt i 16. årh., nemlig at sikre

da der var forbud mod at udføre saltet kød. En forordning af 24. novbr. 1623, der befalede, at et kronet C skulde indbrændes i hornene på de øksne, lensmændene og deres fogder købte til kongen, og at fogderne ikke måtte tvinge bønderne til at sælge øksne derudover, men at disse frit kunde sælge resten til adel og borger, der staldede på eget foder¹, var vist i første række dikteret af mistillid til fogderne, som selv drev studehandel, og som vel ikke glemte at forsyne sig, selv om det så også kneb for kongen at få de stude, han skulde bruge, og ikke udstedt af hensyn til bøndernes vel. Forordningen er netop udstedt det år, hvor det kneb allermost for kongen at skaffe sig det tilstrækkelige antal øksne.

Øksnene transporteredes til Elben 1637—43 og 1646—49. Transporten skete dels ved drivning, dels ad søvejen. Drivningen var den ældste og almindeligste transporteringsmåde, den var langvarig og besværlig, navnlig for de sjællandske og skånske studes vedkommende, idet man efter nogle dages march måtte gøre holdt, for at studene kunde få en hvil, og for at de ikke skulde tabe sig for meget under turen, men være i nogenlunde god stand, når de nåede markedet. Vægttabet kunde være stort nok endda, det er således konstateret, at en stud på 44 mil tabte 160 fl i vægt². En øksnevej gik over Roskilde—Ringsted—Sorø—Antvorskov—Korsør—over beltet—Nyborg—Odense—Vinninge—Assens, derefter med skib til Haderslev, videre over Olmenstoft—Stenderup—Dannevirke og Rendsborg³, derefter videre mod syd ad „den ochsenweg“ over Lürschau, Schuby og Husby til Elbmarkedet⁴. En anden vej gik fra Fyen over Lille Belt til Kolding og derfra videre syd på. Men desuden skibede man også øksnene til Neustadt ved Hamburg. Udførslen var for at gennemføre en nøjere

kongen og adelen at få udnyttet deres vinterfoder, som ikke på anden måde lod sig realisere. Om den tidligere udvikling se Nina Bang i H. T. 7. R. I, 328 ff.

¹ H. T. 7. R. I, 331 f.

² Holst: Dansk Månedsskrift II, 1—2, 456.

³ B. & F. 1623, 281.

⁴ Zts. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. X, 14.

kontrol ved toldstederne „bundet“ over Ringkøbing, Kolding, Ribe, Vesterlandsfør, Rødby, Assens, Nakskov, Rudkøbing og Vordingborg indtil 1615. Da fik Gedser samme ret. 1616 fik adelen på Bornholm udførselstilladelse for sig selv og deres købmænd, samme år fik adelen i Skåne og Halland for det år ret til at udføre øksne til skibs over Malmø, Ystad, Landskrona, Helsingborg, Avns og Varberg, og 1623 kommer den almindelige udførselstilladelse med skib, fordi drifterne besværedes af krigsfolk, garnisoner, toldere etc. og „på det at skibsfarten kan tiltage“¹. Fra nu udføres øksne fra mange havne foruden de nævnte, undtagen i Skåne, hvor udførslen stadig er bunden over de nævnte havne. Langt den overvejende del af øksentransporten overtog rostockske skippere, som kunde gøre turen til Nienstadt 2 à 3 gange hvert forår, men der fandtes dog også i Skåne en del indfødte købmænd, som selv ejede deres skib eller skibe (enkelte ejede 2) og derfor selv besørgede forsendelsen², på hjemturen forsynede de sig så med købmandsvarer i Hamburg. Ligeledes deltog enkelte sjællandske skippere i øksentransporten, men deres skibsrum var ikke altid gode, de kunde ikke stå sig i konkurrencen mod de udenlandske skippere og regeringen må opgi sine forsøg på at hjælpe dem, da øksenkøbmændene klager over deres ringe skibe³.

Salg af øksne til amtmanden i Pinneberg og Wedel viser, at øksnene er ført til det store marked i Wedel. Her mødtes de tyske og nederlandske opkøbere med de danske studehandlere. 1625 fik de brabantiske, klevske, münsterske og andre fremmede købmænd, „som aarlig ved Elben handler med danske købmænd“, fremdeles ret til at drive denne handel⁴. På dette marked er det gået livligt til. Man har tinget og købslået, før man er blevet enige om handelen, og man har ofte måttet give køb. I

¹ C. C. 1616 ¹⁸/₂, 1616 ¹⁶/₂ og 1623 ¹⁶/₄.

² F. ex. Borgmester Jost Leidebur af Malmø og borgmester Jacob Clausen af Malmø, borgmestrene Niels Grå og Richard Luchton af Ystad.

³ Skånske Tegn. 1652 ²³/₁.

⁴ Kinch: Ribe Bys Hist. II 828.

køb gaves en eller flere portugaløsere eller rosenobler, et eller flere par stude, eller en hest eller vogn. Salgsconditionerne var forskellige, ved mindre køb altid kontant, ved større enten kontant eller betaling til Mortensdag eller som oftest $\frac{2}{3}$ af salgssummen kontant og den resterende trediedel til Mortensdag. Denne betalingsmåde var ofte blot en form for rabat, idet køberne, hvis de straks udbetalte den resterende trediedel, fik indrømmet et afslag på 6 $\%$. Ved større salg kunde denne rabat beløbe sig til over 100 rigsdaler. Wedelmarkedet havde i det 17. århundrede faste former. Når betalingen ikke var kontant, fandt den senere sted i Hamburg, idet køberne, efter at køber og sælger havde noteret betingelserne, anviste en anset mand i Hamburg (faktor), som han så tilstillede en veksler eller rede penge. Var den danske købmand, som på denne måde fik penge tilgode, forgældet, skete det ofte, at hans kreditorer gjorde udlæg i hans tilgodehavende, det samme gjorde den danske tolder i Kolding for toldrestance¹. Steffen Rode solgte ved Elben i årene 1638—43 og 46—49 til et halvthundrede forskellige købmænd, samt til en del mindre opkøbere, deriblandt amtmændene i Pinneberg og Trittau. Et år købte greven af Oldenburg 200 par. Opkøberne kan deles i grupper, hvoraf regnskabsbogen angir Dirck Steenken, Dirck Duntzen, Johan og Rolf Börse og Gerth Lüders som hjemmehørende i Bremen, Johan Friederich, Adrian Johansen, Henning Behrens og Cop Heinrich som hjemmehørende i Groningen og Utrecht. Ydermere lader det sig gøre at bestemme en del af de i regnskabsbogen nævnte, deriblandt Mathies Thiel og Herman Meyer, der var fra Bremen, Jürgen van Kauen og Ditrich Haddersen, der var fra Oldenburg, Otto Hög fra Hütten (Holsten), Ditrich Bradenstall af Itzehoe, Jürgen von Scheuen, der var fra Berg, og Johan Brugman fra Elberfeld². Af disse var de elleve købmænd, som hvert forår drog til

¹ Om markedet i Wedel se *Jahrbücher für die Landeskunde in Schleswig-Holstein und Lauenburg* IV, 34 ff.

² R. A. Assens bilag, Malmø toldregnskab 1636—37, Kolding toldregnsk. 1643.

Danmark, ledsaget af en eller flere handelstjenere, og købte op i stor stil, hver alene eller i kompagni med andre indtil 1300 øksne årlig. Det var i virkeligheden dem, som satte priserne på studene i Danmark, idet Hollænderne i fyrreterne næsten ikke tog direkte del i studehandelen¹ (og da kun i Skåne og Ribe). Manglen på kapital hos borgerstanden bevirker, at antallet af disse købmænd stadig blir større og større. Fra Kolding udførte de c. 3400 stude i 1643, fra Assens c. 4000, 1654 udførte danske købmænd kun 734 af de 5370 stude, der det år udførtes fra Assens². I fyrreterne var vist en del af de danske købmænd disse fremmede opkøberes kommissionærer, og de afhænder her i landet en stor del af deres øksne til dem, af Assens bilag kan ses, at f. ex. Martin Pletius udførte kommissionsforretninger for en af dem, Jürgen von Scheuen. På deres vej hjem med studene har de samtidigt benyttet øjeblikket til at komplettere deres forsyninger, idet de atter møder op på Elbmarkedet, som de delvis har behersket, når efterspørgslen fra Holland har været ringe og få hollandske købere er mødt op. At den danske købmand under sådanne forhold hade vanskeligt ved at skaffe sig en mellemlandhandlervance er indlysende og hjælper til at forklare nedgangen i de danske købmænds antal³. Samtidig blir antallet af de

¹ I tyverne tog Hollænderne mere direkte del i studehandelen; 1624 bemærker tolderen i Varberg, at en stor del stude, der før gik til Tyskland, nu går til Holland, i denne handel tog også svenske købmænd del. 1629 gik af de c. 1900 stude, der udførtes fra Landskrona, de 918 til Holland. 1643 var der kun en hollandsk købmand i Skåne, han udførte 472 øksne fra Landskrona til Hårlem.

² Fridericia 78.

³ Samtidig begyndte man (1650) i Holland at opkræve en „feilgeldt“ å 16 styver pr. stud af danske købmænd, mens hollandske slåp fri. (Indkomne Breve 1652¹¹₁₂). De jyske øksnekøbmænd sendte imidlertid selv en repræsentant til Holland for at forhandle om afskaffelse af denne told og har åbenbart haft held med deres bestræbelser. Hvad der også virkede hæmmende var selvfølgelig den store udførselstold, hvori mange søgte den største hindring for studehandelsens opkomst, således rentemester Henrik Müller, i et Overlag over rigens indtægt af 1655.

stude, som føres frem på Elbmarkedet mindre og mindre, og de større opkøbere, der ikke har kunnet været tilfreds med, hvad der blev budt til salg, tvinges på en måde til at tage direkte del i studehandelen i Danmark, således begynder en af Steffen Rodes største kunder efter firmaets opløsning 1651 at købe sine stude i Danmark. Undertiden har markedet været for utilfredsstillende, og Steffen Rode sendte da studene fra Elbmarkedet til Holland — det kostede ekstra 8 rdlr. pr. par — hvor han lod dem sælge, af og til gennem en kommissionær. Andre købmænd drev derimod, når der var „onde år“ ved Elben, deres stude til Jylland og lod dem stå til bedre tider. Men desuden hørte Steffen Rode til de bedst stillede af de danske øksenkøbmænd, idet han havde en græsgang i Eyderstedt; herhen sendte han årlig 140—180 øksne, som han så, undertiden gennem kommissionærer, lod sælge som „fette Ochsen“ på efterårsmarkedet eller omkring nytår i Hamburg.

Samtidig med markedet forsynede man sig med de varer, man skulde bruge, i Hamburg, idet der ofte på statusopgørelsens creditside refereres til „Wahreineinkauffbuch“, når Henning Leisen skal gøre rede for de ved salget indkomne penge. Pengeforretninger ordnede man også samtidig. For Frederik Parsberg sendtes penge til Frankrig pr. veksel, for Herman Hase betaltes en veksel i Hamburg og for Daniel Knap sendtes penge fra Hamburg til Amsterdam. Betalingen af studene viser livlig forbindelse med andre storkøbmænd, således remitterer Albert Berens penge for Rode fra Hamburg.

De samlede udgifter ved forsendelsen var følgende pr. par:

1638	7 Rdr.	2 Ort	6 Sk.	1643	8 Rdr.	0 Ort	15 Sk.
1639	10	- 0	- 0	1646	7	- 3	- 5
1640	9	- 1	- 0	1647	8	- 0	- 8
1641	8	- 1	- 8	1648	7	- 2	- 9
1642	8	- 1	- 18	1649	7	- 2	- 19

Udgifterne omfatter øksnetold, fragt, foderpenge, løn til studedrivere og de løbende udgifter under rejsen¹. Af disse

¹ Martin Pletius brugte på en rejse til Elben 100 rdl. „verzehrt“.

udgifter androg overskibningen fra Korsør til Nyborg og fra Assens til Haderslev c. 5 mark. og for fragt til en skipper til Nienstadt er givet 3 rdlr. pr. par. Øksentolden var fra det 16. århundrede 1 daler. Men 1629 klager kongen over, at der udføres så få øksne og tolden derfor er så ringe „så att vi aff samme told lidet eller intet haffuer“¹, og der pålægges da en ekstratold af $\frac{1}{2}$ rdlr. pr. okse, denne told bortfalder imidlertid snart. 1630 blev da en daler ekstra pålagt hver okse, der dreves til Lübeck eller Hamburg eller andetsteds hen fra Hertugdømmerne. Hertugen af Gottorp og den danske adel klager over, at denne told er til stor gène, og at købmændene byder sælgeren så meget mindre som pålægget er stort; 1632 lader da kongen denne told bortfalde mod en almindelig forhøjelse af 1 rigsdaler pr. stud, og tolden er altså fra nu af $1\frac{1}{4}$ rdlr. pr. stud.² 1613 blev det forbudt købmænd at udføre øksne, før tolden var erlagt³, men det er blevet ved forordningen, idet øksne fremdeles er blevet udført, og tolden først erlagt senere⁴.

Under krigene sendtes studene 1644 til Holland. 1645 skulde de ha været sammesteds hen, men kom ikke afsted

¹ B. & F. 1629 $\frac{1}{3}$.

² Erslev: Aktst. til Stændermødernes og Rigsrådets Historie I 433, 491, II 247, 294. Det er kongen, der stadigt ønsker tolden forhøjet, mens rigsrådet holder igen. 1628—30 driver svenske købmænd fra Gøteborg toldfri øksne over grænsen under påberåbelse af den toldfrihed, der var mellem rigerne fra unionstiden; disse øksne sælger de så til hollænderne. Kongen, der er i høj Grad forbitret herover, forespørger så rigsrådet, om ikke adelen bør stå inde for tolden, som borgere måtte, når de solgte til fremmede købmænd. De fleste rigsråder lover at søge (og får) forholdene forandret, men ønsker ikke at gøre forholdet til Sverige mere spændt eller krænke adelens privilegier. Når adelen ikke vil stå inde for tolden som borgerne, viser det klart, at deres stilling er dikteret af standsøkonomiske grunde, ikke af samfundsøkonomisk interesse, som Johannes Steenstrup hævder: Fra Fortid og Nutid 23.

³ C. C. 1613 $\frac{2}{3}$.

⁴ Jf. f. x. Varberg Toldregnsk. 1624.

„durch der Schipper Versehung“¹ og blev da solgt her i landet til Mathies Thiel fra Bremen og Johan Kahl fra Rostock, en skipper, som i mange år hade sejlet med stude for øksenkøbmænd, deriblandt Marie Rode², eller opstaldet på adelsgårde til senere. De samlede omkostninger var 1644 23 rdlr. 10 β pr. par. Fragten beløb sig til 3412 rdlr. eller 16¹/₂ rdlr. pr. par. Afsendelsen fra København fandt sted den 20. maj, markedet, der strakte sig over 7 dage (deri indbefattet en søndag), begyndte den 26. maj. Inden de nåede Holland havde de ædt for 250 rdlr. havre eller c. 250—300 tønder, så de har ikke lidt nød på rejsen. Der var dette år en del fede stude af kongens egne opfødninger, som det gjaldt at holde huldet på. I Amsterdam gav man øksenskriveren 306 rdlr. for foder og staldpenge og stude-driverne fik 139 rdlr. Men dertil kommer for forsendelsen til Holland en assurancepræmie. Denne, der var tegnet i Amsterdam, var 2¹/₂ 0/0 og dækkede vel kun de 9/10 af ladingens værdi, som det var skik efter hollandske regler. Kun studene på de to største skibe var assurede, assurance var endnu kun en nødhjælp og noget købmænd, på grund af de høje præmier, kun indlod sig på, når større værdier stod på spil³, hellere spredte man varerne på flere eller mindre skibe. Af de skippere, der bragte studene til Holland, var ingen danske, 4 var Hollændere, en Lübecker⁴. Hollændernes skibe var de største; mens de fleste skuder indtager 40—60 stude, viser toldregnskaberne, at hollandske skibe kunde indtage 90—95.

Den gennemsnitlige købs- og salgspris, antal købte stude og stude gået tabt var pr. par:

¹ En del skibe blev 1644 og 45 holdt tilbage ang. prisegods. Dette er rimeligvis skippersernes forseelse.

² R. A. Malmø Toldregnsk.

³ Jfr. om søassurance, der var kendt og brugt allerede c. 1600, min afhandling i „Assurandøren“. Januar 1919.

⁴ R. A. Kbhn. Toldregnsk. og Sundtoldregnskab. Cornelis Halfschagen, Wibe Gelles af Staberen, Jacob Jantsen af Hallingen. Simon Clausen af Henlopen og Jochum Sasse af Lübeck, desuden Martin Preene.

	Indkøb.			Salg.			Antal.	Gået tabt.
1638	26	rdr. 3	Ort 5 β	36	rdr. 2	Ort 4 β	1025 ¹ / ₂	3
1639	26	- 3	- 1 -	33	- 1	- 5 -	719 ¹ / ₂	5
1640	28	- 0	- 0 -	37	- 3	- 0 -	982 ¹ / ₂	32 ¹ / ₂
1641	27	- 0	- 19 -	33	- 3	- 0 -	991	6 ¹ / ₂
1642	28	- 2	- 7 -	35	- 0	- 1 -	610	0
1643	30	- 0	- 7 -	34	- 3	- 10 -	611 ¹ / ₂	8
1644	29	- 3	- 20 -	47	- 3	- 3 - (Holland)	206	0
1646	28	- 3	- 12 -	31	- 2	- 15 -	532 ¹)	1
1647	28	- 1	- 17 -	31	- 3	- 9 -	475	1
1648	27	- 2	- 14 -	33	- 1	- 15 -	532	0
1649	27	- 1	- 13 -	33	- 1	- 23 -	538	0

desuden 199 par 1645.

Det var priserne på staldøksne, ret magre eller halv-magre stude. Betegnende er det, at tyskerne kaldte forårs-markedet for „Magermarkt“. Disse var vinteren igennem staldfodret, væsentlig med hø, rigtig kornfedede stude betales med ganske andre høje priser; regnskabet viser køb af få sådanne, væsentlig af kongens egne opfødnings, de betales gerne med 45—54 rdlr. pr. par. Af studene, hvoraf de fleste er købt på Sjælland og i Skåne, betales de skånske bedst, de fyenske dårligst. Priserne på de skånske stude er over gennemsnitsprisen, omkr. 1—3 rdlr., men de var også bekendt for at være de bedste². Men også de sjællandske øksne var gode. Forholdet mellem øksnenes godhed kan ses 1634; da lensmændene får penge til opkøb af græsøksne, sættes prisen pr. par til 17 rdlr. for øksne fra Ringsted, 17¹/₃ fra Roskilde, 18 fra Antvorskov, 19 fra Malmø³. At de fyenske stude var ringe, ses bl. a. af kongens brev til rentemestrene, idet han lægger dem på sinde

¹ Regnskabet har 627, men 95 par, der ikke kom afsted 1645, er atter opførte her. Men desuden er regnskabet ikke fuldstændigt. 1649 viser en afregning, at man udførte 1169 stude, regnsk. har kun 1077, ligesom Assens Bilag viser køb, der ikke er anført i regnskabet. Muligt er det, at Henning Leisen straks efter det store salg er kommet hjem og straks har gjort regnskabet op, hvad der er købt senere, er så ikke indført.

² Christensen: Agrarhistoriske Studier I, 49.

³ Sjæll. Tegn. 1634 ⁷/₈ og Skånske Tegn. 1634 ⁷/₈. Disse priser var minimum, ofte måtte man betale noget mere.

under deres forhandlinger med Steffen Rode at huske, at øksnene på Tåsinge var gode jyske stude på 8 nær¹. 1640 nævnes, at af de stude, der udførtes, altså staldøksne, betalte opkøberne på Kiersgård kun 17 rdlr. pr. par². De jyske stude har været i pris som de sjællandske, 1644 vurderer en Vejleborger sine stude til 30 rdlr. pr. par³.

Svingningen i omkostningerne lå mellem $7\frac{1}{4}$ og 10 rdlr. og ikke mindre var svingningerne i salgsprisen. Sammenstilles 1638 og 1639, hvor indkøbsprisen er næsten ens, viser regnskabet, at man 1639 fik 3 rdlr. mindre pr. par end året før; svingningen skyldes konjunkturerne og gjorde studehandelen til en yderst farefuld forretning, når opkøbet var omfattende. Man må erindre, at vort marked kun var supplementmarked til marskegnene i Holland, Holsten og Tyskland, og at svingninger i tilbud og efterspørgsel i første række faldt tilbage på de danske stude, og at studene fra marsken mødte op i en langt bedre stand end vore udmattede stude og derfor hade bedre salgsmuligheder end de danske⁴. Men forøvrigt var det vist kun et mindretal af studene, der direkte gik til slagterierne og saltetønderne, de fleste gik vist til marskegnene, hvor de så blev fedet op og solgt som fede okser om Efteråret, således som det skete med en del af Steffen Rodes stude⁵. Det har kunnet betale sig, idet de stude, Steffen Rode hade på foder i Eydersted, de år, der er ført særlig regnskab over dem, ikke har givet tab, selv om omkostningerne beløb sig til 12—14 rdlr. pr. par. Foruden de muligheder for tab, konjunkturernes foranderlig-

¹ Sjæll. Tegn. 1636 ²⁵/₂.

² Assens Bilag.

³ Molbech: H. T. 1. R. II, 209.

⁴ Nina Bang lægger efter min mening for megen vægt på de politiske begivenheder i Holland i sin afhandling i H. T. 7. R., I og for lidt på de rent kommercielle, navnlig i sin polemik mod Steenstrup 341, note 1, for at forklare studehandelens farlighed.

⁵ Mange af opkøberne var landmænd, men også byer drev udstrakt kvægavl, i en omkreds af $\frac{1}{4}$ mil fra Bremen havde borgerne i byen således alene 2000 stykker kvæg. Jvf. Bremisches Jahrbuch V, 6—20.

hed altid bød, kom risikoen under forsendelsen, at, som et år, 65 stude gik tabt (39 ved et skibbrud) var en betydelig minus, og der gik jævnlig øksne tabt undervejs. Det har da heller ikke regnskabsmæssigt været nogen god forretning for Steffen Rode og arvingerne at handle med stude, kun 1638 har en fortjeneste på 2119 rdlr., alle de andre år gav endog meget betydelige tab. Disse var 1639—49 circa 2662, 823, 1975, 1218, 2609, 1085, 858, 3792, 2200, 973 og 857 rdlr.¹; ialt c. 19,000 rdlr. på 11 år.

Når Steffen Rode og Marie Rode trods de store tab, om end efter 1641 i nogen mindsket grad² dog stadig fortsætter studehandelen, er der flere årsager, der gør sig gældende. For det første var Steffen Rode en af de københavnske købmænd, som bedst har forstået sig på studehandel, idet han gennem mange år havde taget del i studehandel. Hans principal Anders Olufsen havde bl. a. også været studehandler, idet han f. ex. havde købt øksne af kongen på Kronborg³ og det er måske under disse øksenopkøb, at Steffen Rode er kommet i forbindelse med kongen. Han er da også ret tidligt i Danmark begyndt at handle med stude. 1627 udskiber han toldfrit (d. e. mod afskrivning på kongens regning) 600 øksne, 1629 fra Malmø,

¹ Tallene gir ikke et helt pålideligt billede. 1641 f. ex. er opført 991 på debit, 992 på creditsiden. Og hvad der er givet i køb er ofte indført uden værdiangivelse, og uden at det altid er muligt at se, om det er sælger eller køber, der har givet købet. Desuden er regnskabet over øksnene i Eydersted, når et sådant findes, først indført efter statusopgørelsen.

² Delvis, men også kun delvis, skyldtes det måske de store tab. 1642 var der fodermangel på Sjælland, 101 øksne måtte slås ned på Kbhn.s ladegårde og 27 på Jungshoved „formedelst Foringens Ringheds Schyld“ (Sjæll. Tegn. 1641 ⁹/₁₀, ¹⁵/₁₀). Antallet af staldøksne havde været ringere på Sjælland, og her havde handelshuset sine fleste kunder. Derefter kom krigene, hvor mange øksne blev slagtet til proviant og hvor, som Tolderen i Varberg 1644 udtrykte sig „her saa wall som paa flere steder aldelis ingen er staldett“ (Varberg Toldregnsk. 1644). Dertil kom så forpagtningen af kronens ladegårde.

³ Tegnebog 1614 og 1615.

1632 1743 gennem Haderslev¹; 1636 blev alene fra Skåne til Sjælland overfærget 559 stkr.². Først 1634 viser afregningerne, at han fik øksne fra ladegårdene og lenene, 1634 168 par, 1635 237 par, 1636 134 par, 1640 386 stkr. etc. Han var den, der i mange år fra Assens udførte flest stude, Kolding toldregnskab 1643 viser, at heller ingen jysk købmand kom på højde med ham, c. 1200 er gerne det en enkelt købmand højst udførte. Der udførtes 1641 37,646 stkr.³ og det er på forholdsvis få hænder eksporten ligger. Steffen Rode og hans Enke har haft studehandelen som en gren indenfor forretningen, idet man leverede silke, klæde og kramvarer mod stude⁴, hvorved man samtidig erhvervede sig et aktiv, som på denne tid sikkert ofte var højst fornødent, og som gav en dækning, som altid kunde gøres i penge. Tegnebøgerne viser, at Johan Bram, Henrik Rosenmeyer o. a. handlede på ganske samme måde med kongen. Malmø toldregnskaber 1642 oplyser, at Jacob Hansen Dreyer dette år fik Jochum Becks stude, Assens bilag, at Herman Issenberg fik Ebbe Ulfeldts; mon ikke disse adelsmænd, der, når de handlede med Steffen Rode, altid leverede stude som dækning for en fordring, ikke har gjort det samme overfor andre købmænd? De eventuelle tab har købmændene så dækket ved for deres leve-

¹ Tegnebøgerne for anførte år.

² Helsingborg toldregnskab 1636.

³ Fridericia 77. Den ved 1642 af rentekammeret udarbejdede statistik gælder for 1641, da den er udarbejdet inden 1642 $\frac{2}{3}$, og eksporten først fandt sted senere i måneden.

⁴ Adelen gav for gode sjællandske og skånske øksne til staldfodring c. 18—20 rdlr. Borgerlige, der hade øksne på vinterfodring på lenene og adelige ladegårde gav 4 rdlr. pr. par (Kommiss. af 1661 $\frac{4}{5}$ ang. Konfisk. af Kaj Lykkes Gods og Midler II B 156 R. A.). Dette beløb må formentlig rigeligt ha dækket foderets værdi. Med en salgssum af 26—30 rdlr. blir da nettofortjenesten c. 4—5 rdlr. pr. par. I Jylland, hvor forholdene var noget bedre, var fortjenesten vist noget større. Lensmanden på Helsingborg Christoffer Ulfeldt skriver til kansleren 1635 $\frac{10}{18}$ (Indkomne Breve i Danske Kancelli) og beklager sig over priserne, der er skrækkelig dyre, „ti ieg maa bekienne ieg wed mig icke her i Skaane at kunde fortiene paa dem for sligt indkøff, men i Jylland maa i kunde sælge dem bedre“.

rancer at beregne sig en pris, som kunde dække disse. Der afskrevs på denne måde på mellemregning for Steffen Rode meget over den halve indkøbspris, 1644 endog den hele, ialt c. 137,000 rdlr. af c. 234,444 rdlr. Men dertil kom, at betalingsvilkårene i mange tilfælde var meget fordelagtige, idet man kun betalte de mindre leverandører ved selve afhentningen, ellers udstedte man blot et bevis for, at man hade modtaget så og så mange par øksne, mens selve betalingen, når den erlagdes helt eller delvis i penge, først fandt sted senere, hvorefter man fik sin forskrivning igen (und habe ich meine Obligation wieder bekommen). Betalingsterminerne var meget varierende, fra samme forår til næste år, så handelshuset ofte en rum tid hade pengene at disponere over, bl. a. lånte man dem ud til 6 $\frac{0}{10}$. De penge, der derved direkte sattes i studehandelen, blev forholdsvis små, idet dertil kommer, at Steffen Rode, som før nævnt, allerede 1627 og derefter mange gange fik ret til at udføre studene toldfri mod afskrivning på kronens regning, 1647 fik man således toldfrihed for 2000 øksne¹.

Prisen er beregnet i rigsdaler i specie = 6 mark à 16 skilling eller 4 ort à 24 skilling eller i sletdaler = 4 mark à 16 β , som så ved statusopgørelsen er omsat til specie-daler. 1644, da studene solgtes til Holland, har afregningen fundet sted i hollandske gylden = $\frac{2}{5}$ rdlr. Desuden forekommer rosenobler (= 6 rdlr.) og portugaløseren. Denne, der ved forordning af 12. marts 1648 sattes til 20 rdlr., angis allerede 1637 at være 20 rdlr. værd i handel; foruden ved Elbmarkedet, hvor man gav den i køb, omtales den kun en gang „der Frauwen mit gold bezahlt“. Den brugtes navnlig til gavemønt, men hade ingen særlig betydning som handelsmønt. Guldpengene noteredes højere i forhold til sølv end herhjemme² og i handel var de vist altid højere værdsat end den officielle notering. 1647 nævnes første gang kronen, idet debetsiden i oktober 1647 ved en betaling af nogle stude til Peder Nielsen Gad anfører 50 rdlr. og 350 „alte Cronen“ = 400 rdlr.

¹ Sjæll. Tegn. 1647 $\frac{25}{100}$.

² Erslev: Aktstykker til Rigsrådets og Stændernes Hist. II 525.

Steffen Rode har haft store mellemværender med adel, borgere og med kongen. I regnskabsbogen refereres ofte til Heubtbuch für Eddelleute I og II samt til Bürgerbuch. Foruden varehandelen med de i regnskabet nævnte adelige har han samtidig haft pengeforretninger, idet han lånte penge ud til 6 %/o. Christian Bülow fik 1636 582 rdlr. afskrevet en obligation, Ebbe Ulfeldt 2068 rdlr., Gunde Rosenkrans 690 rdlr., Oluf Brockenhus 894 rdlr., Laurits Ulfeldt 832 rdlr, Erik Kås 1050 rdlr. afskrevet deres obligationer og en borger i København Niels Aulusen 138 rdlr., ligesom afregningerne viste, at Gyldenløverne og prins Valdemar skyldte 7200 rigsdaler, 2200 rdlr. og 3000 rdlr. for pengelån 1638 og 1640; 1628 blev betalt 6144½ rdlr. kontant på en forstrækning til krigsofficerer, han havde ydet kongen¹. Men han har haft mange andre fordringer. 1625 nævnes i en rostjenestetaksation, at han og Hans von der Wisch ejede 104½ td. hartkorn på Fyen², d. e. han havde pantejord der. 1629 inddrev han penge i Norge³. Desuden kaldes han i kronens skødebog Steffen Rode til Hammergård, og hans arvinger hade part i den⁴. 1635 måtte Københavns magistrat på kongens foranledning bilægge en strid mellem ham og oberstløjtnant Solibart en restseddel angående⁵. Men også andre mellemværender end de nævnte har han haft, således ses det, at Claus Brockenhus, der ikke nævnes i regnskabsbogen, har været ham 460 rdlr. skyldig⁶. Hans hovedbranche, silke og fint klæde, var jo efterspurgte modevarer, og salget fra hans 3 boder har sikkert ikke været ubetydeligt. Håndværkere betalte ham undertiden ved at transportere deres krav på

¹ Rentem. 1628,

² Erslev i Da. Mag. 5. R. III 170.

³ Norske Rigsregistranter VI 182.

⁴ Trap: Danmark V 235. Det er derimod urigtigt, når B. & F. 1632—35 anm. 2 mener, at det var Steffen Rode, som for gæld fik udlagt gården Rørbæk i Jylland (Henvisning til Orion II 105). Det var først 1667, at Steffen Rodes sønner, Frants og Steffen, erhvervede sig Rørbæk. Jvnf. Trap V 375.

⁵ K. D. V 161.

⁶ Sophie Brahes regnskabsbog.

kongen til ham. Meget betydelig var også handelen med kongen. Til 1626 er hans forretninger med kongen forholdsvis små udover, hvad han som participant i klædekompagniet var delagtig i; men fra 1626 blir forbindelsen fastere og 1628 samtidig med klædekompagniets opløsning og den fuldstændige afskaffelse af de rigoristiske forbud mod indførsel af klæde og silke, indtræder en fast forbindelse, idet det ved en udbetaling af rentekammeret nævnes, at han fik et afdrag på varer, han hade leveret og fremdeles skulde levere „og frandelis med hannem skal kortes och affregnis“¹. Før 1638 er afregningerne ikke bevarede, men restancen var da „laut der letzten Quittung“ 15,343 rdlr., leverancerne var 16. novbr. 1633—29. decbr. 1634 på 54,746 rdlr. og til 10. septbr. 1635 68,611 rdlr. Kongens gæld til Steffen Rode var da 83,954 rdlr., derpå betaltes 42,780 rdlr., mens resttilgodehavendet da var 41,174 rdl. Det var ikke let for Steffen Rode at få tilfredsstillende afdrag af kongen. Men han har åbenbart været pågående. 1635 klager han til kongen over, at hans kredit rokkes, om han ikke snart får noget af sit tilgodehavende. Denne anmoder da rentemestrene om at udbetale os elskelig Steffen Rode nogle tusinde dalere, at han ikke skal komme i fortræd, så mange som muligt, „så vi for hans offuerløben kand forskånis“². Han fik da af kongen overladt et krav på 10,000 rdlr., denne hade på fru Sophie Rantzow. Da Steffen Rode heller ikke kan få penge af hende, befaler kongen Tyge Brahe „gaarden Søholm i haand beholde“, til pengene blev betalt³. Og han har også været ivrig efter at få øksne i betaling. 2. decbr. 1635 skriver kongen til Henning Walkendorf, at han erfarer, Steffen Rode vil købe hans øksne, han gir tilladelse dertil, „efftersom vi dog er hannem en summa penge schyldig“⁴. Andre år får han anvist toldindtægter til dækning. Fra 10. septbr. 1635—1. decbr. 1636 var leverancen 18,231 rdlr., fra 1. decbr. 1636—25. decbr. 1638

¹ Rentem. 1628—29.

² K. D. V 169.

³ K. D. V 182.

⁴ Fyenske Tegn. ²/₁₂ 1635.

27,144 rdlr., fra 25. decbr. 1638—5. decbr. 1639 17,206 rdlr., fra 5. decbr. 1639—20. aug. 1641 19,515 rdlr., derpå var betalt så meget, at Marie Rodes tilgodehavende nu kun var 23,990 rdlr.¹ Det var også efter de år, man hade fået „indvisning“ i stude på Sjælland, Fyen og Skåne². Men fra nu af blir afdragene mindre. 1642 var leverancen på 16,283 rdlr., til 25. decbr. 1644 12,459 rdlr., 25. decbr. 1644—26. oktbr. 1646 15,162 rdlr., 1647—48 26,266 rdlr. Sidste leverance var sørgeklæderne til Kristian 4.s begravelse, så godt som alle leverancerne var til klædekammeret. 1. juni 1647 var tilgodehavendet 58,300 rdlr.³ Af regnskabet fremgår det, at Marie Rode har transporteret nogle af sine krav på kongen til andre, idet hun har betalt Steen Beck og Knud Ulfeldt med en underskreven kongelig regning. 1650 fik man for en $\frac{2}{3}$ fordring⁴ udlagt jord for 4974 rdlr., 1652 fik man overdraget en fordring på Palle Rosenkrans arvinger på 3875 rdlr. Den sidste afregning var på 104,460 rdlr. Den blev imidlertid ikke godkendt. Rentekammerantegnelserne af 1655 er ikke blide. Pengekravene og kravene for en del leverede varer kritiseredes, rentemestrene klager over, at en del varer ikke var ordentlig specificerede og at kvitteringen for modtagelsen af en del manglede. Desuden hade arvingerne forlangt 30,451 rdlr. i rente under henvisning til den lange tid, de hade haft pengene tilgode, og gjorde opmærksom på, at de i udlandet måtte betale 8 % i rente af penge, de hade lånt der, for at frelse deres forældres gode navn og rygte. I flere år måtte de indsende den ene anmodning efter den anden til kancelliet for at bede om penge, og de stemmer tonerne højere og højere:

¹ På afregningen 1641 opgir Marie Rode, at man 1636 fik 4000 rdlr. af kongens kammer i Glückstadt. Betegnende for den mangel på akkuratesse, der fandtes i kronens regnskaber, er renteskriverens påtegning: om dette vides intet udi rentekammeret.

² 1640 og 41 udlægges som så ofte skete stude til betaling for købmænd, der hade penge at fordre. 1641 nævnes, at en københavnsk købmand, der hade penge at fordre, skulde ha øksnene på Dalum. Jf. Sjæll. Tegn. 1640 $\frac{6}{13}$, 1641 $\frac{10}{11}$.

³ K. D. V 307.

⁴ Fridericia 132.

anfører, „hvorledes vi moderløse, derhos mest umyndige børn af vore sal. forældres creditorer både inden- og udenlands meget tribuleres og hårdeligen anstreges om betaling“, samt nævner, at de ikke trods løfte har fået de penge for klæder til Kristian 4.s begravelse, „hvilket en del til Hans Majestæts egen legem, inden og uden for kisten over liget blev forbrugt“, klager over, at de må sælge lageret med tab for at tilfredsstille creditorerne „derhos og nådigst anseendes, at alle vores middel os fattige børn er kommen fra henderne, så vi af formuende godtfolk med klæde og føde må blive underholdt“ — — etc. Det har åbenbart ikke gjort indtryk i rentekammeret, idet antegnelserne fastslår, at renterne ligesom enkelte andre krav kun kan honoreres efter bevilling „efftersom prisen på warene iche mere kand estimeris for den lange tid, att liffuerantsen er gjort att man deraf kunde dømme om be^m ware var paa-lidelig anslagen att derfor bør rente at giffuis, hvorfor denne post uil haffuis med beuilgung“. Men bevillingen udeblev, og i en ekstrakt, skrevet på afregningens næstsidste blad, nedsattes kravet fra 104,460 rdlr. til 61,538 rdlr. For disse penge fik arvingerne obligationer til 6 % rente med løfte om at få pengene udbetalt, såsnart kronens midler tillod det¹. Mette og Margrethe Rode har først fået deres penge udbetalt; resten af arvingerne fik 1662 udlagt jord for deres tilgodehavende, der da med renter var blevet 70,572^{1/2} rdlr. De fik da „soldt, schiødt oc affstaaet“ 1411 tønder, 3 skp., 2^{1/3} alb. hartkorn i Viborg og Aarhus stift „med Landgilde. Giesteri, Stedtzmaal, Sagefald, Egt, Arbeid, Jagt oc ald anden Herlighed som ellers Ahdels Goedtzs følger oc følge bør“², dog med det forbehold, at de, om de vilde sælge deres gods, først skulde tilbyde det til kronen. I Jylland levede arvingerne som godsejere og her købte, solgte og magelagde de deres gårde Rørbæk, Risager og Søholt og to af sønnerne døde der³. Gården i Høy-

¹ K. D. V 406.

² R. A. Skødebog for 1661—63. K. 578.

³ P. T. I 205.

brostræde blev i deres eje og de fleste af Roderne blev begravet i Nicolai Kirke.

Sidste gang Steffen Rode nævnes er i 1684. Revisionskommissionen tog da kronens kreditorer, der havde fået jordegods udlagt, til behandling og gennemgik deres regninger. Steffen Rodes arvinger blev da dømt til at tilbagebetale kongen 2691 rdlr. 21 β for gods, de uretmæssig havde fået udlagt¹. Deres forseelse bestod i, at de havde fået jord udlagt for en rentekammerafregningskvitans af 3. apr. 1660 uden Kgl. Majestæts særlige tilladelse, „dette kand ei passere“ siger revisionskommissionens kendelse. Denne kvitans var på 1647 rdlr. 1 ort 10 β og var Steffen Rodes part af det lån, Kongen 1628 havde optaget hos klædekompaniet kort før dets opløsning². Kongen eftergav imidlertid arvingerne bøden. Når Christiansen gør opmærksom på, at dette var smukt handlet af kongen, kan man godt indrømme dette, eftersom der jo vitterlig forelå en forseelse, men på den anden side kan man ikke se bort fra, at arvingerne i 34 år havde haft en reel fordring på kongen, og at de, hvis de ikke havde fået bøden eftergivet, stadig havde haft et krav, som ikke kunde bortvises.

¹ C. Christiansen: H. T. 7. R. IV 118 og 84, note 4.

² B. & F. 1619—23. 248, anm. 1.